

Na
ŠTA
mislimo
KADA
kažemo

POBOLJŠANJE POLOŽAJA ŽENA

ADRIANA ZAHARIJEVIĆ

Na šta mislimo kada kažemo...

Poboljšanje položaja žena

Beograd, 2021.

EDICIJA TRG

Urednici edicije:

Ivica Mladenović, Srđan Prodanović i Gazela Pudar Draško

Naslov:

Na šta mislimo kada kažemo...
Poboljšanje položaja žena

Autor:

Adriana Zaharijević

Viša naučna saradnica, Institut za filozofiju i društvenu teoriju (IFDT),
Univerzitet u Beogradu

Izdavač:

Institut za filozofiju i društvenu teoriju Univerzitet u
Beogradu; Institut za demokratski angažman jugoistočne
Evrope

Dizajn korica:

Nikola Stevanović

Prelom:

Sonja Nikolić, Tijana Baltić

Mesto i godina izdanja:

Beograd, 2021

ISBN:

978-86-80484-75-4

Štampa:

Colorgrafx

Tiraž:

100 primeraka

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU
I DRUŠTVENU
TEORIJU

FONDACIJA ZA
OTVORENO DRUŠTVO
SRBIJA

Ova publikacija je nastala u okviru projekta "Angažuj, inspiriši, osnaži: Rizom angažovane demokratije" koji realizuje Institut za filozofiju i društvenu teoriju Univerziteta u Beogradu u partnerstvu sa Institutom za demokratski angažman jugoistočne Evrope, uz podršku Fondacije za otvoreno društvo. Stavovi izrečeni u tekstu predstavljaju stavove autora

SADRŽAJ:

Polazne pretpostavke.....	1
Radiografija stanja.....	4
Šta da se radi?.....	11

Na šta mislimo kada kažemo...

Poboljšanje položaja žena

Polazne pretpostavke

Osnovna pretpostavka ovog nacрта je da jednako i slobodno društvo proizvodi pojedince koji vrednuju jednakost i u stanju su da sopstvene kapacitete artikulišu i ostvaruju slobodno. U društvu koje počiva na relativnim slobodama – takvim da zavise od neslobode nekih njegovih članova – niko, ni žena ni muškarac, nije uistinu slobodan. U društvu koje gaji nejednakost, njegovi članovi postaju akomodirani na ideju da je nejednakost poželjna. Patrijarhat, društvena konstelacija u kojoj su muškarci i žene nejednaki, u kojoj se egzistencija žena smatra manje vrednom u smislu svih njenih potencijala, u kojoj se sloboda žene određuje relativno, prema muškarcu, i u kojoj ženi pripada primarno funkcionalna uloga u održanju srodničkih i reproduktivnih odnosa, prepreka je ostvarenju društva koje funkcioniše u duhu slobode i jednakosti. S obzirom na istorijsku činjenicu da je patrijarhalno ustrojstvo ljudskih odnosa izrazito dugovečno i opstojano, te da je borba za emancipaciju žena stara manje od dva veka,

nužno je razmotriti uslove koji ženama omogućuju da društvo grade kao njegove slobodne i jednake članice.

„Žena“ nije jednoobrazna kategorija. Kapaciteti, potrebe i pozicije žena se u trajanju jednog životnog veka menjaju i bivaju uslovljeni različitim dimenzijama ličnih i društvenih očekivanja, kao i mogućnostima koje ne zavise isključivo od ličnih sposobnosti i aspiracija. Takođe, valja naglasiti da insistiranje na rodnim razlikama samo po sebi nije kvalitet. Nema nijedne oblasti koju serija publikacija „Na šta mislimo kada kažemo...“ obrađuje, a koja se ne bi ticala i žena. Pa ipak, u svakoj od tih oblasti položaj žene se sada razlikuje od položaja muškarca, bilo da je reč o političkoj participaciji, politikama brige, poljoprivredi ili obrazovanju i zdravlju, bilo da je reč o ženama kao aktivnim političarkama, negovateljicama, poljoprivrednicama, učiteljicama i lekarkama, ili ženama koje su korisnice bilo koje od navedenih sfera delovanja. Društvo kojem se teži, koje jeste zbilja jednako i slobodno, stvorilo bi kreativne forme koje naše razlike čini podsticajem, a ne preprekom za jednakost i slobodu. U onome što neposredno sledi pružene su osnovne pretpostavke za razvoj takvog društva.

Rođenje ženskog deteta ne smatra se hendikepom. Ženska novorođenčad su jednako željena i cenjena kao muška. Besplatna, bezbedna i solidarna sredina – obdanište, a potom i škola – ključna je za specifičan razvoj ženskog deteta od najranijeg uzrasta¹. Ono se u njoj uči (samo)poštovanju, zajednici, ravnopravnosti i jednakom značaju svakog deteta. Škola treba da bude slobodna od rodnih stereotipa o tipu adekvatnog znanja, o svrsi znanja, o muškim i ženskim sposobnostima, budući da se samo na taj način može stati na put kasnijoj rodnoj segregaciji zanimanja. Žene treba da imaju pravo na sve nivoe obrazovanja i priliku da svoje znanje primene u odabranim strukama.

Za zrelu ženu koja zasniva radni odnos i/ili partnersku zajednicu, ključno je da se u domenu rada može oprobati u svakoj oblasti, pa i u onima koje su se istorijski tretirale kao specifično muške. Žena raspolaže vlastitim (stečenim ili nasleđenim) novcem; treba da bude podsticana, kroz obrazovanje i drugim metodama, da radi i da bude ekonomski samostalna; u svim sredinama u kojima se zatiče treba da bude podsticana da u svom radu napreduje. U domenu partnerskih odnosa, žena samostalno donosi odluku o izboru partnera; sama odlučuje da li i kada stupa u odnose (i kakve); sama odlučuje kada želi da ih okonča, posebno u slučajevima fizičkog, psihološkog ili ekonomskog nasilja. Svaka žena ima pravo da samostalno odlučuje o svojim reproduktivnim sposobnostima: pravo na abortus i informacije o kontracepciji spadaju u osnovni korpus slobodnog raspolaganja vlastitim telom.

Stare žene predstavljaju posebno ranjivu društvenu kategoriju, pošto u proseku žive duže od muškaraca i po pravilu imaju niže penzije, izloženije su nasilju i društvenom zapostavljanju. Briga o položaju žena zbog toga se ne sme zaustaviti samo na radnosposobnom periodu, već mora uključiti sve faze jednog života. Takođe, svaka od navedenih pretpostavki podjednako se odnosi na žene iz većinskih i manjinskih (nacionalnih) zajednica, na žene na selu koliko i na žene u gradu.

¹ Veliki deo ovog segmenta integrisan je u Principe Ženske grupe inicijative Ne davimo Beograd, na čijoj je formulaciji učestvovala i autorka ovih redova. Dostupno na: <https://nedavimobeograd.rs/wp-content/uploads/2020/07/Principi-zenske-grupe-NDMBGD.pdf> (pristupljeno 30. maja 2021).

Radiografija stanja

„Prvo, pa muško“, stara je izreka u srpskom jeziku. Iako deluje da savremeni roditelji ne iskazuju preferencije u vezi s polom deteta, i dalje je prisutno mišljenje da rođenje sina obezbeđuje nasledstvo i čuva ime². Savremeni roditelji, pod pretpostavkom da za to imaju finansijske mogućnosti, obezbeđuju deci oba pola jednake prilike u najranijem uzrastu, iako su igre i dodatne aktivnosti dece po pravilu rodno obojene. Deca, međutim, ne odrastaju u vakuumu: majke (bake ili druge žene koje pomažu u kući) brinu o domaćinstvu i deci, očevi se staraju o nekim drugim stvarima. Takođe, u predškolskim ustanovama gotovo da nikada nema vaspitača, a i učitelji su takođe retki. Ženske osobe su brižne, dok su muške kreativne i odgovorne. To je, pored ostalog, ono što im prenose i udžbenici, u kojima i dalje ima premalo žena koje mogu poslužiti kao uzor³. Iako se sve osnovne škole u Srbiji nominalno zalažu za nultu toleranciju prema nasilju, u seksualno zadirkivanje i uznemiravanje najčešće se ne ulazi, čime to postaje svojevrsni „uvod u seksualnost“, umesto da se deci na priličnom uzrastu ponudi strukturirano upoznavanje sa seksualnošću i pravima na sopstveno telo u formi seksualnog obrazovanja.

² „Tvoji roditelji više žele dječaka i zato nijesi dobila priliku da budeš rođena. Oprosti im. Tvoja ožalošćena Crna Gora“. Ovo je simbol kampanje „Neželjena“, protiv selektivnih abortusa i neravnopravnog položaja devojčica u odnosu na dečake u crnogorskom društvu i pre rođenja. Dostupno na: <https://www.slobodnaevropa.org/a/nezeljene-djevojci-ce-selektivni-abortusi/28864851.html> (pristupljeno 30. maja 2021).

³ Mora se priznati da je u ovoj oblasti načinjeno mnogo pomaka već u vreme kada je pisana jedina obuhvatnija analiza udžbenika, 2010. godine. Videti: Dragana Stjepanović-Zaharijevski, Danijela Gavrilović, Nevena Petrušić, *Obrazovanje za rodnu ravnopravnost. Analiza nastavnog materijala za osnovnu i srednju školu*, Beograd: UNDP, 2010.

Međutim, čak i ako se muška i ženska deca tretiraju jednako u porodici i osnovnoj školi, podaci o njihovom daljem usmerenju svedoče o računima koja će snažno uticati na kasnije izbore i mogućnosti. Rodna segregacija je primetna već u ravni izbora srednjoškolskog obrazovanja, pa su tako devojčice zastupljenije u gimnazijama, odnosno u obrazovanju za tekstilnu i kožnu industriju (81.2%), zdravstvo i socijalnu zaštitu (76.2%), te lične usluge (79.2%). Pri izboru visoke stručne spreme, žene dominantno biraju obrazovanje (78.1%) i zdravstvo i socijalnu zaštitu (72%), a sasvim su podzastupljene u najlukrativnijim poslovima današnjice (informacione i komunikacione tehnologije, sa tek 27.4%). To se odražava i na kasnije razlike u platama: prosečna plata 2019. u sektorima u kojima su pretežno zaposlene žene manja je za 20, odnosno 30 hiljada dinara⁴.

Diskriminacija žena na tržištu rada postoji, uprkos postojanju zakona koji nude povoljan okvir za borbu protiv ove pojave. Čak 53. 5% žena obuhvaćenih jednim istraživanjem navodi da su na intervjuu za posao pitane o privatnim prilikama i o učestalosti korišćenja bolovanja u godini koja je prethodila intervjuu. Trudnoća i roditeljstvo su najčešća prepreka za mlade žene, koje su pored toga izložene i seksualnom uznemiravanju na radu. Uz to, žene su nesrazmerno češće od muškaraca primorane da obavljaju degradirajuće poslove, poput pospremanja, kuvanja kafe, administrativnih i kurirskih poslova⁵. Mlađe (15–29) i starije žene (45–65) imaju manje zarade u odnosu na zaposlene muškarce istog uzrasta, a obe grupacije su posebno pogođene merama štednje koje su mlade žene gurnule u nezaposlenost, starije u neaktivnost. Poslednji

⁴ Marija Babović, *Zatvaranje kruga: Položaj žena na tržištu rada na početku i kraju karijere*, Beograd: SeConS, 2019, str. 14–15.

⁵ Marija Babović, *Ibidem*, str. 38.

podatak ukazuje na kontinuiranu prekarnost zaposlenja i mogućnosti žena kada uđu u srednje doba, odnosno na to koliko je blagostanje žena u trećem dobu često upitno. Međutim, ovi podaci poprimaju još grotesknije razmere uzme li se u obzir da je stopa neaktivnosti mladih žena na selu čak 73%, da žene s invaliditetom broje tek 7% aktivnih i 4% zaposlenih, a među Romkinjama je zaposleno svega 9% žena u čitavom radnosposobnom uzrastu⁶.

Platni jaz između žena i muškaraca – za 2014. godinu – bio je 8.7%⁷, dok je u 2020. godini iznosio između 11 i 16%⁸. Ako se zarade posmatraju prema stepenu obrazovanja ili zanimanjima, razlike u zaradama su znatno veće od prosečnog platnog jaza, najčešće u korist muškaraca. Uprkos merama koje je u oblasti rada definisala Nacionalna strategija za rodnu ravnopravnost⁹, među kojima su praćenje i podsticanje razvoja ženskog preduzetništva, razvijanje zadrugarstva i povećanje formalne zaposlenosti žena (posebno starijih i pripadnica ranjivih grupa), istraživanja situacije na lokalnu¹⁰ ukazuju na to da čak i onda kada žena ostvaruje veći ili jedini prihod u porodici,

⁶ *Ibidem.*

⁷ *Žene i muškarci u Republici Srbiji*, Republički zavod za statistiku, 2017, str. 80. Dostupno na: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2017/Pdf/G20176008.pdf> (pristupljeno 28. maja 2021).

⁸ Izava predsednice Koordinacionog tela za rodnu ravnopravnost povodom Međunarodnog dana jednakih zarada, *Danas*, 2020. Dostupno na: <https://www.danas.rs/ekonomija/mihajlovic-platni-jaz-izmedju-muskaraca-i-zena-u-srbiji-iznosi-u-proseku-od-11-do-16-odsto/> (pristupljeno 4. juna 2021).

⁹ Dostupno na: <https://www.rodnaravnopravnost.gov.rs/en/dokumenti/strategije/national-strategy-gender-equality-period-2016-2020> (pristupljeno 2. juna 2021).

¹⁰ *Analiza stanja rodne ravnopravnosti u Smederevu*. Beograd: Praxis, str. 5. Dostupno na: http://www.praxis.rs/images/praxis_downloads/Analiza_stanja_rodne_ravnopravnosti_u_Smederevu.pdf (pristupljeno 4. juna 2021).

njoj ne pripada i strateška uloga upravljanja novcem.

Ono što ženama bez sumnje pripada jeste staranje o kućnim poslovima, briga o maloj deci i starim i bolesnim licima (u to je uključeno 80% žena, naspram 11.8% muškaraca koji brinu o starima, i 6.4% o školskim obavezama). Patrijarhat nije, nažalost, samo nametnut – živimo ga kao nešto što ne može biti drugačije: otuda čak 45% žena i 52% muškaraca smatra da su u ovom domenu angažovani upravo onoliko koliko to zahteva pravedna podela porodičnih obaveza¹¹. Ovaj trend prisutan je na svim društvenim nivoima – primera radi, pripadnice akademske zajednice jednako mu podležu kao i žene iz drugih sfera društva¹². Bez obzira na to da li su zaposlene ili ne, žene dvostruko više rade u kući, a upola manje vremena provode na plaćenim poslovima. Prema zvaničnim nalazima Republičkog zavoda za statistiku, kada bi se rad u domaćinstvu plaćao po minimalnoj ceni sata, za taj rad bi žene starije od 15 godina u 2015. godini na godišnjem nivou zaradile 1650 evra¹³. Najimućniji slojevi društva imaju mogućnosti da rasterete žene, ali se to po pravilu izvodi unajmljivanjem eksternih članova domaćinstva, „žena“ koje obavljaju kućne poslove, plaćenom pomoći oko školskih obaveza, geronto-„domaćica“,

¹¹ *Analiza stanja rodne ravnopravnosti u Smederevu*. str. 5. Situacija u ukupnom stanovništvu nije dramatično različita: 67.9% žena i 11.5% muškaraca obavlja poslove u domaćinstvu svakog dana. Videti: Marija Babović, *Indeks rodne ravnopravnosti u Republici Srbiji*, Beograd: Tim za socijalno uključivanje i isključivanje Vlade Republike Srbije, str. 41. Dostupno na: https://www.rodnaravnopravnost.gov.rs/sites/default/files/2018-12/Indeks%20rodne%20ravnopravnosti%202018_SRP.PDF (pristupljeno 4. juna 2021).

¹² Jelena Ćeriman, Irena Fiket i Krisztina Rácz (ur.), *Žongliranje između patrijarhata i prekarijata: usklađivanje porodičnih i profesionalnih obaveza akademskih radnica*, Beograd: Institut za filozofiju i društvenu teoriju, 2018.

¹³ *Žene i muškarci u Republici Srbiji*, *Ibidem*, str. 96.

itd. Time se među samim ženama uspostavlja strogo hijerarhijski odnos poslodavke i radnice u privatnoj sferi.

Nepovoljan položaj žena za autonoman razvoj najočigledniji je u porodicama sa malom decom. Obuhvat četvorogodišnjaka predškolskim vaspitanjem je neznatno viši od 50% (u nekim opštinama niži je od 40%). Usluge za starije osobe, za decu i odrasle sa razvojnim problemima, kao i za osobe s invaliditetom, nisu dostupne u većini opština i gradova¹⁴. „Ekonomija staranja“ i „politika brige“ utoliko pada, često i isključivo, na pleća žena.

Iako je problem nataliteta relativno česta tema medija u Srbiji koja se uglavnom predstavlja kao „problem“ žena – bilo u kontekstu emancipovanosti ili dostupnosti abortusa¹⁵ – pokazuje se da to pitanje pre svega treba sagledati u kontekstu siromaštva. Domaćinstva bez dece ili s jednim ili dva izdržavana deteta imaju niže stope rizika od siromaštva u odnosu na ukupnu stopu za Srbiju. Domaćinstva samohranih roditelja, što su nesrazmerno češće žene¹⁶, i domaćinstva sa troje ili više dece – njih čak polovina – suočavaju se s rizicima od siromaštva¹⁷. Premda nasilje nad ženama nadilazi društvene stratifikacije – posebno ukoliko se razlomi i

¹⁴ *Ekonomska vrednost neplaćenih poslova staranja u Republici Srbiji*. Rodna analiza. Izveštaj. Dostupno na: https://www.rodnaravnopravnost.gov.rs/sites/default/files/2020-10/Ekonomska%20vrednost%20neplacenih%20poslova_izvestaj.pdf (pristupljeno 4. juna 2021).

¹⁵ Videti reakciju nekolicine autora na izveštavanje o ovoj temi: <https://www.elektrobeton.net/beton-plus/da-li-nacija-zavisi-od-mene/> (pristupljeno 4. juna 2021).

¹⁶ Čak 79% jednoroditeljskih porodica pripada tipu „majka s decom“. Videti: *Žene i muškarci u Republici Srbiji*, Ibidem, str. 10.

¹⁷ Marija Babović, *Indeks rodne ravnopravnosti u Republici Srbiji*, Ibidem, str. 33.

posmatra kroz krugove nasilja, pri čemu se fizičkom nasilju mora pridodati ekonomsko, psihološko i seksualno ucenjivanje i prisila – ono će češće biti normalizovano među siromašnijim, ekonomski zavisnim ženama.

U Srbiji je nasilje goruća tema, budući da su podaci pokazali da je 445.000 žena doživelo fizičko i/ili seksualno nasilje od intimnog partnera, a čak 250.000 od osobe izvan partnerskog odnosa¹⁸. Takođe, s obzirom na prećutanu činjenicu da su muškarci u Srbiji učestvovali u oružanim sukobima, ne treba da iznenadi činjenica da su i njihove partnerke učestalije bile izložene fizičkom i seksualnom nasilju¹⁹. Osećaj sramote, ekonomska zavisnost, strah od osvete i nepoverenje u službe, osnovni su razlozi koji žene sputavaju da prijave nasilje koje trpe, a sekundarno ga trpe i svi ostali članovi domaćinstva.²⁰ U 2020. godini mediji su izvestili o smrti 44 punoletne žene. Time je bez majke ostalo 36 osoba, a svaka treća među njima je maloletno dete²¹. U periodu od 2010. do 2020. u kontekstu porodičnog ili partnerskog nasilja život je izgubilo 355 žena²².

Samo 18% starijih građana smatra da mesečni prihodi zadovoljavaju njihove potrebe, tim pre što od istih

¹⁸ *Dobrobit i bezbednost žena. Anкета o nasilju nad ženama koju je sproveo OEBS.* Dostupno na: https://www.osce.org/files/f/documents/7/5/419756_1.pdf (pristupljeno 4. juna 2021).

¹⁹ *Dobrobit i bezbednost žena, Ibidem*, str. 40ff.

²⁰ *Dobrobit i bezbednost žena, Ibidem*, str. v-vi.

²¹ Vedrana Lacmanović, *Femicid – ubistva žena u Srbiji. Kvantitativno-narativni izveštaj 1. januar – 31. decembar 2020*, Beograd: Ženski autonomni centar. Dostupno na: https://www.womenngo.org.rs/images/femicid/FEMICID_Kvantitativno-narativni_izvestaj_2020._godina.pdf (pristupljeno 4. juna 2021).

²² Na stranici Autonomnog ženskog centra objedinjeni su izveštaji za prethodnih deset godina. Dostupno na: <https://www.womenngo.org.rs/publikacije/izvestaji-o-femicidu-u-srbiji> (pristupljeno 4. juna 2021).

prihoda njih čak 54% izdržava članove svojih porodica. Žene su 2019. godine imale prosečnu penziju od 23.000 dinara, za 17% nižu od muškaraca. Tek 12.7% njih može da uštedi neka finansijska sredstva od svojih mesečnih primanja, dok 44.5% žena navodi da im je potrebna materijalna podrška države. Prema zapažanju 80.2% žena, društvo u Srbiji veoma malo brine o njihovom položaju. Izostaju društveni podsticaji i poruke da je u starijem dobu potrebno živeti kvalitetno i ispunjeno, pa otuda ne iznenađuje činjenica da 95.9% žena ne učestvuje ni u kakvim aktivnostima unapređenja znanja i veština, dok je u proteklih šest meseci njih samo 16.8% posetilo koncert, pozorište, izložbu ili bioskop. Žene uglavnom nemaju aktivnosti van kuće, moguće i zbog toga što ogroman broj njih učestvuje u brizi o deci i unucima (35.4% svakodnevno)²³.

Starije žene na selu imaju znatno nepovoljniju obrazovnu strukturu u odnosu na ostale žene i samo 9.1% njih su vlasnice nepokretnosti u kojoj žive. U ogromnom broju slučajeva žene na selu ne poseduju zemlju, niti sredstva za proizvodnju, već im pripada status pomažućih članova domaćinstva – uprkos tome što više od polovine žena radi više od punog radnog vremena definisanog Zakonom o radu. Bez obzira na intenzivnu uključenost u poljoprivrednu proizvodnju, žene o njoj gotovo po pravilu ne odlučuju. Izrazita većina žena na selu ne pokazuje interes da se zaposli izvan gazdinstva, u čemu ih često sprečava nizak obrazovni nivo i nemogućnost usavršavanja – odsustvo programa, ili podrške u najužoj okolini. Žene nemaju zdravstveno i socijalno

²³ Istraživanje o položaju starijih žena u Srbiji. Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, 2019. Dostupno na: http://ravnopravnost.gov.rs/wp-content/uploads/2019/08/Polozaj-starijih-zena-u-Srbiji-10.4.2019.-digitalna-verzija.pdf?fbclid=IwAR2ycvz9zQ1d6UL-5AatvLA5Pk0HfFuLgdD7G4XB7SDROwCjGrCq95jk_Dc (pristupljeno 4. juna 2021).

osiguranje, a njihove potrebe i želje uglavnom su sasvim podređene zahtevima i potrebama drugih u domaćinstvu²⁴.

Položaj žena u Srbiji daleko je od željenog ideala. Pored snažnog društvenog raslojavanja koje je karakteristično za poslednje decenije i koje dramatično utiče na mogućnosti žena i muškaraca, repatrijarhalizacija društva koja je otpočela devedesetih godina sada dobija svoje nove forme u različitim slojevima društva. Tradicionalizam se ohrabruje iz različitih razloga, negde kao potpora teškom životu, negde kao konzervativna moda, iako je „povratak porodici“ u kojoj se zna „ko kosi, a ko vodu nosi“ često u raskoraku i s promovisanim vrednostima raznih nacionalnih strategija i s realnošću žena i muškaraca u Srbiji. O konfuziji koja nastaje kada se donose valjane strategije i zakoni, a da njih ne prati društvena svest, odnosno, kada se takoreći gradi društvena svest suprotna onoj koju treba da obezbedi pravni okvir, snažno u prilog govore životi LBT žena i, na drugi način, žena s invaliditetom²⁵. U društvu koje zbilja želi da bude građeno na jednakosti i slobodi, takvo razmimoilaženje neće biti moguće.

Šta da se radi?

Devojčicama treba od najranijeg uzrasta pružiti podršku u samostalnom razvoju, u okruženju koje

²⁴ Videti: *Žene na selu kao pomažući članovi poljoprivrednih domaćinstava: položaj, uloge i socijalna prava*. Beograd: SeCons i UNDP, 2008. Dostupno na: <https://www.secons.net/files/publications/94-publication.pdf> (pristupljeno 4. juna 2021).

²⁵ Milica Bracić, Milica Ružičić-Novković i Svenka Savić (ur.), *Životne priče žena s invaliditetom u Vojvodini*, Novi Sad: Živeti uspravno, 2009.; Zorica Mršević, „Položaj lezbejki u Srbiji“, u: *Položaj marginalizovanih grupa u društvu*, Banja Luka, Beograd: Centar modernih znanja, Resursni centar za specijalnu edukaciju, 2019, str. 618-625.

obeshrabruje nasilje i podstiče igru, isključujući sve vidove rodni stereotipa koji propisuju šta je podesno ponašanje za devojčice i dečake. Deci treba ponuditi uzore među kojima su i žene i muškarci, ostvareni u različitim oblastima stvaranja. Treba stvarati društvenu svest o drugačijim modelima ženske lepote i uspeha koji ne promovišu nedostižne standarde, i koji već u ranom uzrastu među ženskom decom podstiču solidarnost. I muška i ženska deca treba da znaju šta je seksualno uznemiravanje, šta su neželjeni dodiri, šta je nasilje i da budu podsticana da o tome grade negativan stav.

Za devojke je besplatno, odnosno javno finansirano školovanje, ključno – što podrazumeva i besplatan nastavni materijal – čime se sprečava da roditelji budu primorani da odlučuju o tome koje će se dete dalje školovati, budući da ženska deca u višečlanim porodicama često ustupaju mesto braći, bez obzira na nadarenost ili sposobnosti. Na svim nivoima školovanja ženskoj deci je neophodno omogućiti podsticajnu sredinu za učenje i usavršavanje, u kojoj se sistemski ohrabruje izvrsnost kroz saradnju, a ne kompeticiju.

Žena koja stupa u radni odnos mora biti jednako plaćena za jednak rad i treba da se oseća vrednovano i zaštićeno od različitih formi nasilja na radnom mestu. Žena koja želi da ostane u drugom stanju mora se zaposliti uz garancije da se trudnoća neće tretirati kao prepreka zapošljavanju ili ostanku na radnom mestu. Zakon o radu treba da predviđa posebne mere za radnike koji su samohrani roditelji, u ogromnom broju slučajeva žene, čime se njihova izrazita socijalna ranjivost ne bi uvećavala.

Žene treba da imaju pouzdanu, poverljivu i blagovremenu zaštitu od nasilja, sve dok partnersko i porodično nasilje postoji i sve dok su žene u nesrazmerno većem broju njegove žrtve.

Ukoliko se odluče da ostvare potomstvo, na šta se ne smeju prisiljavati, ženama treba da budu dostupni različiti oblici podrške, od prava na adekvatnu, neselektivnu, besplatnu zdravstvenu negu tokom čitave trudnoće, do sledećih: pravo na bezbedan porođaj i na dogovoreni izbor forme porađanja; pravo na prisustvo osobe od poverenja tokom porođaja; pravo na trudničko i roditeljsko odsustvo (koje je zakonski obavezno i za očeve, u formi 6+6 meseci); i pravo na neselektivnu pomoć patronažnih sestara, psihološku podršku i jednokratnu novčanu pomoć zajednicama s nižim primanjima. Ovakvim merama bi se podsticalo uravnoteženije prihvatanje novog člana zajednice, kao i ravnomernije učešće svih članova zajednice u podizanju deteta.

U perspektivi, žene i muškarci bi, uz pomoć društvenih institucija, trebalo ravnopravno da se staraju o prostoru u kojem obitavaju i o ljudima koji taj prostor popunjavaju. Da bi se zbilja ukinuli hijerarhijski odnosi među ženama, domaću poslugu je potrebno ukinuti i razvijati drugačije oblike solidarne, neplaćene pomoći, bilo organizovane, bilo volontarističke. Obdaništa i domovi za starije osobe treba da budu dostupna mesta u koja se odlazi željeno i sa zadovoljstvom. Briga o deci i starim licima bi se tako raspoređivala na različite instance, čime žene na koje po pravilu pada najveći teret brige za nemoćne, postaju rasterećenije.

Svaka starija osoba ima pravo na dostojanstven život, jednak tretman i institucije koje će joj obezbediti humanu zajednicu. Svaka starija osoba ima pravo na bogat društveni život u skladu s interesovanjima, što se podstiče na društvenom nivou. Nijedna starija žena ne bi trebalo da bude u obavezi da predstavlja zamenuza društveno posredovane usluge (baka-servis).

Kao i žene iz urbanih sredina, žene iz ruralnih područja treba da imaju slobodan pristup obrazovanju i informacijama, i da budu podsticane da u svom radu primenjuju nova znanja i tehnologije. Treba ih osnaživati da učestvuju u odlučivanju u domaćinstvu i široj lokalnoj zajednici, te da imaju slobodan pristup proizvodnim resursima, infrastrukturi i službama koje mogu pomoći u unapređenju zajednice i njihovog položaja u njoj. Posebnu pažnju neophodno je posvetiti problemima koji se u seoskim sredinama tradicionalno snažnije zadržavaju: nasleđivanju, zdravlju i diskriminaciji među ženskom i muškom decom.

Ženama koje zasnivaju partnerske zajednice sa drugim ženama potrebno je obezbediti zakonska prava koja te zajednice ne diskriminišu u odnosu na heteroseksualne. Neophodno je kontinuirano raditi na smanjenju i perspektivnom ukidanju diskriminacije u svim sferama društvenih odnosa prema LBT osobama.

U posebno depriviranoj poziciji nalaze se žene s invaliditetom, koje su u nesrazmerno velikom broju izložene diskriminaciji, zapostavljanju, zlostavljanju i rodno zasnovanom nasilju. Zbog toga je neophodno ustanoviti specijalizovane oblike podrške shodno različitim potrebama osoba s invaliditetom, njih ili njihove staratelje precizno i blagovremeno informisati i sprovesti konstruktivne oblike integracije u širu zajednicu.

Posebno marginalizovane žene - žrtve trgovine ljudima, prostitutke i beskućnice - zahtevaju posebnu društvenu brigu, pošto im se na različite načine uskraćuju prava koja pripadaju većinskoj ženskoj populaciji. Potrebno ih je sistemski rehabilitovati, integrisati, osloboditi stigme, zaštititi od nasilja kojem su daleko izloženije

od drugih grupacija. Žene u prostituciji je neophodno dekriminalizovati, muškarce koji kupuju seksualne usluge, makroe i trgovce ženama strogo kažnjavati.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

305-055.2

316.662-055.2

ЗАХАРИЈЕВИЋ, Адриана, 1978-

Na šta mislimo kada kařemo ---. Pobjšanje polořaja
řena / Adriana Zaharijević. - Beograd : Institut za filozofiju
i druřtvenu teoriju, Univerzitet : Institut za demokratski
angařman jugoistočne Evrope, 2021 (Beograd :
Colorgrafx). - 15 str. ; 18 cm. - (Edicija Trg)

Tirař 100. - "Ova publikacija je nastala u okviru
projekta 'Angařuj, inspiriši, osnaži: Rizom angařovane
demokratije.'" --> kolofon. - Tirař 100. - Napomene i
bibliografske reference uz tekst.

ISBN 978-86-80484-75-4

a) Женe -- Друштвено-економски полољај

COBISS.SR-ID 41795849

